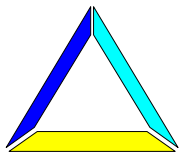
ІНСТИТУТ ЕКОНОМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПОЛІТИЧНИХ КОНСУЛЬТАЦІЙ В УКРАЇНІ
НІМЕЦЬКА КОНСУЛЬТАТИВНА ГРУПА З ПИТАНЬ ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ

01034 Київ, вул. Рейтарська, 8/5-А, тел. (+38044) 228-6342, 228-6360, факс 228-6336
E-mail: institute@ier.kiev.ua, http://www.ier.kiev.ua

T26

РОЗВИТОК ДОРАДЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Резюме

Створення умов для функціонування приватних і державних дорадчих служб є запорукою подальшого реформування сільського господарства та розвитку сільських територій. За нових економічних умов значно зросла потреба в підвищенні технічної та управлінської кваліфікації українських аграріїв. Тому доцільно направляти обмеженні бюджетні ресурси не на субсидіювання виробництва або цінову підтримку, а на підвищення продуктивності сільського господарства через покращення знань. Для цього ми рекомендуємо зробити наступні кроки:

- Прийняти якомога скоріше Закон "Про сільськогосподарську дорадчу діяльність", який пройшов перше читання у Парламенті. Цей закон створить законодавчі основи для подальшого розвитку дорадчих служб;
- Переорієнтувати діяльність районних управлінь сільського господарства на здійснення дорадчої діяльності;
- Не створювати бюрократичних перешкод розвитку приватного дорадництва шляхом сертифікації фізичних та юридичних осіб;
- Дозволити сільськогосподарським виробникам використовувати відшкодування ПДВ як плату за дорадчі послуги;
- Сприяти розвитку системи аграрної освіти шляхом запровадження нових курсів з підготовки спеціалістів-консультантів та через організацію проведення підвищення кваліфікації спеціалістів аграрних підприємств та органів управління АПК, налагодження партнерства між аграрними університетами та державними і приватними дорадчими службами.

Першочерговими завданнями дорадчих служб має бути надання послуг у сферах:

- виробничих технологій;
- вдосконалення менеджменту, зокрема, допомога при організації та впровадженні системи управління витратами;
- розвиток несільськогосподарського малого підприємництва на селі.

1. Вступ

В Україні значна кількість сільськогосподарських підприємств є надзвичайно неефективними, що створює відчутну різницю між фактичною продуктивністю та тим, що можна б було досягти за умов застосування нових технологій та вдосконалення менеджменту. І хоча аграрне лобі запевняє нас, що ця різниця виникла через недостачу фінансових ресурсів, в дійсності ж проблема в іншому – у необізнаності багатьох аграрників стосовно останніх досягнень у розвитку тваринництва та рослинництва, у незнанні ресурсозберігаючих технологій

(„технологічна прогалина") та у недостатньому знанні менеджменту („управлінська прогалина"). В наслідок цього багато сільськогосподарських підприємств в Україні виробляють набагато менше продукції з вищою собівартістю, а ніж вони потенційно могли б виробляти за наявних у них виробничих ресурсів[1].

Для того щоб допомогти поширенню знань розвиток дорадчої діяльності в Україні повинен розглядатися як важливий елемент державної аграрної політики. Перехід українського аграрного сектора до ринкової економіки характеризувався реструктуризацією та паюванням колективних сільськогосподарських підприємств. На сьогодні зареєстровано 43 000 фермерських господарств та існує близько 5,5 млн. підсобних господарств населення, тобто ще понад 15 млн. чоловік працюють на своїх присадибних земельних ділянках. Проте лише деякі з них мають відповідну освіту і ще менша частина має спеціальну підготовку, за винятком досвіду роботи в колишніх колгоспах. Однак приватний сектор виробляє до 60% загального обсягу сільськогосподарської продукції, в тому числі 52,4% рослинницької та 70,9% тваринницької продукції, і постійно потребує інформації щодо ведення господарства, менеджменту та маркетингу сільськогосподарської продукції[2]. Нажаль, з часів планової економіки, коли домінували колективні господарства, до теперішнього часу структура державного управління сільським господарством не змінилася кардинально. Малі та середні сільськогосподарські підприємства мають досить обмежений доступ до інформації. В такій ситуації підтримка дорадчих служб виступає одним з найважливіших факторів подальшого розбудови сільських територій.

Враховуючи нові економічні умови значно зросла потреба в покращенні менеджменту та технічних навичок українських аграріїв. Проте лише великі сільськогосподарські підприємства в змозі найняти та оплатити послуги приватних консультаційних фірм, тоді коли малі та середні підприємства або мають недостатньо коштів або просто не є цільовою аудиторією таких фірм і скоріше скористалися б послугами дорадчих служб.

Інший важливий момент дорадчих служб – це освіта та підвищення кваліфікації. Це також пов'язано з реструктуризацією великих сільськогосподарських підприємств. Існуюча система агарної світи будувалася з метою задоволення потреб великих колективних та державних сільськогосподарських підприємств у сфері бухгалтерського обліку, агрономії, тваринництва, механізації, будівництва ветеринарії тощо. Таким чином, ця система характеризується дуже вузькою спеціалізацією. На противагу великим підприємствам, фермери та домогосподарства не можуть дозволити собі скористатися послугами всіх зазначених спеціалістів. Самі фермери повинні володіти певним набором знань з економіки, агрономії, зоотехнії та мати можливість отримувати сторонні послуги з бухгалтерського обліку чи ветеринарі. Отже і аграрна освіта України потребує значної модернізації. З одного боку, існує необхідність створити курси для фермерів та власників підсобних господарств, а з іншого – зорієнтувати, належним чином вищу та середню спеціальну аграрну освіту на підготовку спеціалістів для дорадчих служб.

[1]Див показано в роботі Т4 "Ефективність сільськогосподарських підприємств і зростання продуктивності в сільському господарстві", яка була підготована Німецькою консультативною групою в липні 2003 року. Результати свідчать не проте те, що українські фермери не повинні залучати значно більше капіталу, ніж вони залучають зараз, а про те що інвестори чи кредитори не будуть вкладати капітал у ті господарства, які не можуть використовувати свої наявні ресурси найбільш оптимальним шляхом.

[2] Сільське господарство України в 2002 році. Державний комітет статистики.

Головна мета даної роботи – проаналізувати існуючу ситуацію з формування сільськогосподарської дорадчої діяльності в Україні та визначити можливості і потенціал її розвитку. Робота має наступну структуру: в другому розділі надається обґрунтування необхідності дорадчих послуг; в третьому - описується сучасний стан дорадчої діяльності в Україні; четвертий розділ розглядає можливі шляхи розвитку дорадчих послуг та, на сам кінець, п'ятий розділ містить висновки та рекомендації щодо розвитку дорадчої діяльності як складової аграрної політики.

2. Потреба в дорадчій службі

Користувачів дорадчих послуг можна розділити на чотири групи. Першу групу складають **великі сільськогосподарські підприємства**, що створені на основі колишніх КСП. Середній розмір такого господарства становить близько 1800га. КСП часто виступали єдиним роботодавцем на селі. В порівнянні з іноземними подібними господарствами КСП мали набагато більше працівників. На сьогодні реформовані КСП не в змозі різко скоротити чисельність працюючих, адже це може спричинити зростання соціальної напруги на селі. Відповідно до офіційної статистики у 2002 році 54% цих підприємств були збиткові[3]. Потреби в дорадчих послугах цієї групи підприємств зводяться до консультації в сфері:

- виробничих технологій;
- покращення менеджменту, наприклад, допомога при організації та впровадженні системи управління витратами[4];
- маркетингу сільськогосподарської продукції.

Загалом, у спеціалістів великих господарств існує достатньо знань але вони дещо розпорошені та інколи просто застарілі. Для вирішення цієї проблеми корисно було скористатися зовнішніми консультаціями, та перенавчити власних спеціалістів на курсах підвищення кваліфікації.

Наступна група – **це приватні сімейні фермерські господарства**, середній розмір яких складає приблизно 70 га. Ці господарства з'явилися у 90-х роках , коли частина членів КСП добровільно захотіла стати фермерами, а частина стала ними під тиском того, що КСП майже не платили заробітної плати, і єдиний шлях отримувати хоча б якісь доходи було створення приватної ферми. Більшість з них не мають достатніх знань, адже відповідної підготовки просто не існувало в Радянському Союзі.

Третя група – це **підсобні домашні господарства населення** з наділом від 0.2 до 2 га, які знаходяться в подібній ситуації що й попередня група, з тією різницею, що вони ще менші за розміром та рівень спеціальних знань їх власників ще нижчий. Більша частина з них виробляють овочі, фрукти, картоплю, мед для ринків в сусідніх районних чи обласних центрах. Головна допомога дорадчих служб для цієї групи –

[3] Основні показники сільськогосподарських підприємств в Україні у 2002 році. Державний комітет статистики України. Київ, 2003. с. 15

[4] Це передбачає розробку спеціального програмного забезпечення, підготовку консультантів (1 на регіон), які самі могли б працювати і одночасно навчати фермерів впроваджувати та користуватися зазначеними програмами

це інформація стосовно технологій, маркетингу та мікрокредитування. Для цієї групи головним є щоб витрати на консультації не були високими.

Остання група – це особи, що прагнуть створити **малий не сільськогосподарський бізнес** у сільській місцевості. Той хто подорожував Західною Європою чи Північною Америкою підтвердять: в будь-якому маленькому містечку чи селі там можна побачити заправочні станції, кафе, маленькі магазинчики, ремонтні майстерні тощо. Звичайно, велика кількість людей, що мешкає в сільській місцевості, зайнята іншими видами діяльності а ніж сільське господарство. Багато з них ведуть власну справу чи працюють на когось. Одна з найгостріших проблем сільських територій України – це безробіття, а також приховане безробіття, яке спричинене надлишковою робочою силою в колишніх КСП. Власники новостворених на базі КСП аграрних підприємств зменшують кількість працюючих адже вони усвідомлюють, що їм потрібно щонайбільше четверта частина працівників від наявної їх кількості. Вони розуміють, що витрати на робочу силу і продуктивність праці є досить актуальною проблемою підвищення прибутковості господарювання. Крім цього це безпосередньо пов'язано з рівнем заробітної плати, адже менша кількість працівників з вищою продуктивністю праці матиме і значно вищу платню за свою працю.

В рамках колишніх КСП існувало багато підсобних виробництв на яких працювала значна кількість людей. Успішні власники новостворених на базі КСП підприємств приклали багато зусиль щоб реорганізувати старі підсобні виробництва на новий лад та будувати нові, одночасно підвищуючи прибуток та створюючи нові робочі місця. Прикладом не сільськогосподарської діяльності на селі можуть бути такі малі підприємства у складі великих аграрних господарств чи самостійні: роздрібні магазини, кафе та ресторани, зелений туризм, млини, крупорушки, пекарні, виробництво макаронів, виробництво олії (як на основі використання соняшникового насіння так й інших культур), бійні, м'ясо- та молокопереробні підприємства, видобування та пакування мінеральної води, виробництво меблів, ремонт сільськогосподарської техніки, цехи з консервування рибної та овочевої продукції, виробництва комбікормів, будівництво, пошиття і ремонту одягу та взуття.

Часто продукція таких підприємств відома не тільки за межами населеного пункту де вони розміщені, але і за межами району та області. Вона розповсюджується через налагоджені збутові канали і забезпечує досить високу прибутковість. Однак всі вони потребують удосконалення знань та ринкової інформації, послуг з бухгалтерського обліку, менеджменту, планування, маркетингу. Все це їм можуть забезпечити дорадчі служби та приватні консультанти.

3. Типи дорадчої діяльності в Україні

В радянські часи районні управління сільського господарства надавали певні консультації з економіки, бухгалтерського обліку, агрономії, зоотехнії, будівництва та використання сільськогосподарської техніки колективним господарствам. На сьогодні кількість спеціалістів в цих управліннях скоротилися з 50-60 до 10-12 співробітників, і вони надають консультації реформованим КСП в основному з питань реформування власності, бухгалтерського обліку, деяких технологічних аспектів. Вони не працюють з фермерами і підсобними господарствами населення з двох основних причин: по-перше, через обмеженість ресурсів для покриття потреб більш ніж 10 000 підсобних господарств населення району та понад 25 реформованих КСП

і декількох десятків фермерських господарств (в окремих районах понад 100); а по-друге, вони не володіють необхідними знаннями для того щоб задовольнити потреби дрібних господарств.

В середині 90-х років в Україні завдяки декільком донорським проектам були створені перші дорадчі служби з метою заповнити інформаційний вакуум та підтримати новостворені приватні ферми, що виникли разом із незалежністю країни. Ці донорські проекти мали різні підходи до створення дорадчих служб (див. додаток). Часто досвід країни-донора виступав прикладом при роботі в Україні. В результаті було створено чотири основних типи дорадчих служб в сільському господарстві, які не зважаючи на певні відмінності, мають багато спільного. Головною цільовою аудиторією дорадчих служб були фермерські та підсобні господарства населення.

Дорадництво на базі університетів

Перший тип – це дорадчі служби на базі університетів. Спеціалізовані відділи, в яких працюють співробітники університетів, надають консультації. З метою більш тісного контакту з фермерами, вони інколи створювали філіали в регіонах. Найбільшою проблемою для таких консультантів є різниця між власним рівнем освіти та тим, що мають фермери. Викладачі університетів в основному мають спеціальні, але теоретичні знання, в той час, коли клієнти приходять з конкретними практичними запитаннями, а іноді навіть не знають до кого звернутися зі своєю проблематикою. Тому викладачі університетів як консультанти повинні знайти адекватні засоби комунікації з такими клієнтами. Перевагою університетів є розвинута інфраструктура, наявність спеціалістів, навчальних приміщень та обладнання, Інтернету та комп'ютерів. Проблемою для них є необхідність розвивати свою інфраструктуру в районах.

Приватні фірми

Другий вид – це новостворені приватні фірми, з головними офісами в обласних та представництвах в деяких районних центрах. Окрім дорадчої діяльності вони надають юридичні консультації та інші послуги населенню. Створення таких фірм вимагає значних зусиль на початку, адже їх становлення відбувається з нуля. Однак ця обставина дає їм можливість стати дійсно самодостатніми організаціями. Вони самостійно набирають персонал, купують необхідне обладнання, вибирають місце свого розташування. Центри можуть вибирати ту сферу діяльності, в якій найбільше зацікавленні їх клієнти.

Консультаційні фірми, створені із залученням інвестора

Третій тип – це спеціалізовані консалтингові фірми засновані за участю іноземних інвесторів для підтримки їх інвестиційної діяльності. Такі служби досить швидко показують результат, адже мають визначені пріоритети, цілі та потенційного споживача свого продукту. Через те, що ці фірми організуються з певною метою, то в подальшому їм досить важко розширити спектр своєї діяльності, хоча деяким з них це все ж таки вдається.

Приватні консультанти

Закінчуючи перелік існуючих дорадчих організацій необхідно згадати і приватних консультантів, які працюють як групами, так і одноособно. Вони не отримують державного фінансування і всі їх витрати повинні покриватися платою за послуги. Дуже часто вони мають вузьку спеціалізацію як то оподаткування, менеджмент, приватизація землі і паювання майна колишніх КСП, ветеринарні послуги.

Деякі приватні консультанти вийшли з другої групи, тобто з приватних консультаційних фірм, розпочавши свою діяльність в донорських проектах, приватні фірми після завершення роботи проекту через нестачу фінансування припинили співпрацю з малими фермами і населенням та були вимушені шукати нових клієнтів. Такими клієнтами для них стали реформовані КСП та новостворені великі аграрні підприємства.

Витрати на послуги різних типів дорадчих установ

У всіх випадках дорадча діяльність сприяє підвищенню ефективності та якості аграрного виробництва. Проте яка дорадча діяльність найкраще підходить певним споживачам? В загалі, знання та інформація можуть передаватися шляхом індивідуальних консультацій, що є найефективніше однак дорого, або шляхом групових консультацій підчас семінарів, в'їздних зустрічей, що менш ефективно, проте дешевше. При роботі із групою, наприклад підчас професійних тренінгів для молодих фермерів, занять з підвищення кваліфікації чи виїздів на поля, одна особа може охопити велику аудиторію за один раз. З метою максимального охоплення можна розповсюджувати журнали та брошури, використовувати сільські бібліотеки, Інтернет, радіо, телебачення.

Проте ключову роль в системі дорадчих служб відіграють консультанти. Вони повинні бути висококваліфікованими, мати здібність швидко зрозуміти проблеми клієнта, постійно слідкувати за новинами. Попит на таких спеціалістів на ринку праці є досить великий, тому їх заробітна плата повинна бути достатньо високою. Вона має складати не менше 1000 грн. на місяць до оподаткування. На поточні витрати - телефон, факс, автомобіль, комп'ютер консультанту потрібно ще приблизно 3000 гривень на місяць. Якщо його загальний робочий час складає 200 годин на місяць, то з них тільки 100 годин можуть бути використані безпосередньо на консультації. Інші 100 годин необхідні для підготовки, переїздів тощо. Таким чином якщо загальні місячні витрати дорівнюють 4000 грн. і консультант працює з клієнтом 100 годин, то одна година його роботи коштує 40 грн., а з ПДВ – 50 грн.

Для кращого розуміння різних типів дорадчої діяльності розглянемо два випадки. Спочатку порівняємо витрати на годину, а потім загальну вартість консультації.

Перша ферма має в своєму володінні 10 га та вирощує три культури. Друга має 1000 га на яких вирощує п'ять культур. Мала ферма потребує 3 години консультацій на рік на одну культуру, загалом 9 годин вартістю 450 грн. або 45 гривень на гектар. Велика ферма, враховуючи її екстенсивне виробництво, залучає консультанта на 10 годин на одну культуру і сплачує за п'ятдесят годин роботи 2500 гривень на рік, що в розрахунку на один гектар складає 2.5 гривень.

З іншого боку, один день роботи семінару коштує 20 гривень з учасника, що дешевше, але фермер повинен покинути господарство і приїхати на семінар. Рішення, що вигідніше фермеру - чи найняти консультанта, чи приїхати на семінар залишається за ним. В обох випадках він буде платити за консультації лише за умови, що вигода від них буде вищою ніж витрати. Очевидно, що для великого господарства простіше амортизувати вартість консультації, коли для сімейної ферми можливо вигідніше взяти участь у семінарі.

Вирішення деяких питань, наприклад, юридичних чи пов'язаних з менеджментом, можна проводити в офісі консультанта, не виїжджаючи на місце. Це ж саме стосується і роботи з населенням та його інформування. Однак у цьому випадку необхідна розгалужена інформаційна сітка яка і повинна бути створена шляхом організації державної дорадчої служби.

Юридичні засади

25 листопада 2003 року в першому читанні Парламент прийняв Законопроект "Про сільськогосподарську дорадчу діяльність", відповідно до якого дорадча діяльність поділена на приватну та державну. Приватні консультаційні фірми спрямовані на підвищення прибутковості індивідуальних господарств, а державні на покращення життєвих стандартів сільського населення. Фінансування державних служб планується через місцеві та державний бюджети. Закон також передбачає сертифікацію індивідуальних консультантів та фірм. Таким чином, в недалекому майбутньому можна очікувати завершення першого етапу - створення законодавчої бази існування дорадчої діяльності в Україні. Проте це лише перший крок на шляху створення дієвої дорадчої служби.

Суспільні витрати на дорадчу діяльність повинні передбачати утримання наукових лабораторій, станцій по захисту рослин, які здійснюють консультування сільськогосподарських виробників та надають їм необхідну інформацію. Незважаючи на важливість дорадчих послуг, обмежене фінансування призводить до згортання даного виду діяльності в Україні: у 2002 з усього обсягу підтримки сільського господарства (1.5 млн. грн.) лише 0.04% направлено на розвиток дорадчих служб, а в 2003 та 2004 роках фінансування взагалі не передбачалося!

Деякі районні державні адміністрації підтримують дорадчі служби фінансово та організаційно, проте вони скуті бюджетними обмеженнями. Прийняття Закону України "Про сільськогосподарську дорадчу діяльність" повинно надати їм більше можливостей у цій сфері.

Однак слід зауважити, що норма проекту зазначеного Закону про обов'язкову державну сертифікацію дорадчої діяльності, юридичних та фізичних осіб, що нею займаються не повинна стати на перешкоді розвитку дорадництва і консультаційної діяльності в аграрному секторі економіки України. Така сертифікація має бути не обов'язковою, а добровільною. Найважливішими у справі успіху дорадництва є два моменти – відповідна освіта дорадників і консультантів та їх хороша репутація серед сільськогосподарських виробників і сільського населення.

4. Що можна зробити для стабільного розвитку дорадчих послуг в Україні?

Гарантування різноманітності дорадчої діяльності

На нашу думку, одним з найкращих шляхів створення ефективно функціонуючої дорадчої діяльності є одночасна підтримка всіх її видів. В першу чергу, районні управління сільського господарства потрібно переорієнтувати на надання консультаційних послуг. Перевагою такого виду консультаційної діяльності є державна підтримка, в тому числі фінансова, уніфікація та контроль їх якості, інтегрованість з освітньою мережею та використання інфраструктури аграрних університетів. В той же час консультаційні фірми, індивідуальні консультанти, компанії з іноземними інвестиціями зберігають свій незалежний статус та ведуть консультаційну діяльність на комерційній основі. Додатково, держава може оголошувати конкурси з метою вибору найкращих (за параметром ціна-якість) проектів на виконання певних видів робіт, наприклад, розробка програмного забезпечення для бухгалтерського обліку, проведення різних видів навчальних заходів для сільського населення. Перевагами даного підходу є гнучкість дорадчої діяльності, підтримка конкуренції та приватних ініціатив.

Довіра споживачів є одним з головних чинників будь-якої консультаційної діяльності. Тільки за умови, що споживачі дорадчих послуг будуть ними задоволені вони будуть користуватися цими послугами в подальшому. У цьому зв'язку роль консультантів важко переоцінити. Тільки за умови забезпечення надходження потрібної і незалежної інформації вони матимуть довіру у своїх клієнтів. Це особливо важливо пам'ятати при організації державної дорадчої служби.

Забезпечення постійного розвитку дорадчої діяльності

Успіх дорадчих служб залежить від коефіцієнту співвідношення "витрати-ефективність" та від якості консультацій. В свою чергу, ефективність значною мірою залежить від мобільності консультанта та відстані до господарств. Якщо консультант має можливість доїхати до своїх клієнтів, а не чекати на них в офісі, він значно розширює свою клієнтуру. Задля відчутного розвитку сільських територій дорадча діяльність повинна мати розгалужену сітку служб, яка б охоплювала значну кількість населення на селі. На сьогодні 17 з 25 областей мають дорадчі служби різних донорських проектів, термін дії який, звісно, лімітований. Для продовження їх діяльності важливо забезпечити їх фінансування як за рахунок державних коштів так із власних прибутків. З досвіду багатьох існуючих дорадчих служб можна зробити висновок, що через низьку платоспроможність сільськогосподарських виробників лише деякі з них можуть існувати за рахунок коштів клієнтів. В свою чергу, це може призвести до певних негативних наслідків, як то закриття чи переорієнтація служб, що спричинить втрату знань, навичок та інфраструктури, які пізніше все одно потрібно буде відновлювати. В даній ситуації зацікавленість політиків у подальшому розвитку дорадчих служб може слугувати знаком впевненості для працюючих консультантів в продовженні діяльності і після закінчення проектів. Таким чином, важливо якомога скоріше створити законодавчу базу їх діяльності – прийняти Закон "Про сільськогосподарську дорадчу діяльність", який за словами вітчизняних, і міжнародних експертів визнаний вдалим початком для розвитку дорадчої справи[5].

[5] Дорадча діяльність в Україні. Пропозиція №1, 2004, с.16-17

Інші цілі:

Додатково до вже зазначених завдань держава може зробити наступне:

- Забезпечити конкурентне середовище через створення умов для розвитку приватних дорадчих служб;
- Сприяти вивченню консультаційної справи у вищих та середньо-спеціалізованих навчальних закладах, адже досвід підтверджує, що фермери з вищою освітою застосовують кращі виробничі технології, а отже мають більшу продуктивність землі та худоби. Крім цього освітній рівень сприяє зменшенню бідності на селі, адже надає можливості знайти роботу поза сільським господарством. Нарешті сільськогосподарські виробники з відповідною сільськогосподарською освітою отримають набагато більше від дорадчої служби через краще сприйняття її послуг;
- Дозволити сільськогосподарським виробникам використовувати відшкодування ПДВ, що накопичується на спеціальному рахунку, для оплати консультаційних послуг. Наразі, вони можуть витрачати ці кошти лише для купівлі обладнання, техніки, добрив, пального для виробництва.

Потрібно зазначити, що дослідження, загальні та спеціальні, навчання та дорадчі послуги, разом з передачею інформації виробникам і споживачам відносяться до "Зеленої скриньки" в системі підтримки сільського господарства в рамках СОТ[6], до яких не застосовуються обмеження. Більше того, цей вид підтримки є найліпшою запорукою стабільного довгострокового розвитку сільського господарства, покращення добробуту сільського населення та розвитку ринкової та соціальної інфраструктури.

5. Висновки та рекомендації

Розвиток дорадчої діяльності в Україні є важливим елементом для подальшого реформування сільського господарства. У нових економічних умовах потреба удосконалення технологічних та управлінських знань і навичок сільськогосподарських виробників значно зросла. Українське село є не розвинутим, що вимагає певної спеціалізації дорадчої діяльності. Політикам потрібно зрозуміти, що сільське господарство лише частина великого господарського комплексу сільських територій, диверсифікація якого – важливе завдання для України.

На сьогодні щонайменше існують три види дорадчих установ: на базі університетів; незалежні приватні консультаційні компанії з головними офісами в обласних центрах; та спеціалізовані дорадчі служби, які були засновані міжнародними інвесторами для підтримання власної діяльності. Зараз 8 областей не мають дорадчої служби, чим може скористатися уряд та проявити свою зацікавленість у розвитку (та фінансуванні) дорадчих служб шляхом розгортання пілотних проектів в цих областях. Уряду доцільно приймати участь в фінансуванні державних дорадчих

[6] Напрямки розвитку аграрної політики України в рамках "зеленої скриньки" та вступу до СОТ. Німецька консультативна група з питань економічних реформ, Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, Т 6, вересень, 2003.

служб та переорієнтувати районні управління сільського господарства на надання консультаційних послуг, а загалом, брати активнішу участь в даному виді діяльності.

Існуюча система аграрної освіти в Україні була організована для задоволення потреб великих сільськогосподарських підприємств в економістах, бухгалтерах, агрономах, зоотехніках, інженерах, будівельниках, ветеринарах тощо, а тому ця система характеризується значною спеціалізацією. На противагу великим підприємствам, фермери та підсобні господарства населення не можуть дозволити собі скористатися послугами всіх зазначених спеціалістів. Самі фермери повинні володіти певним набором знань з економіки, агрономії, зоотехнії та мати можливість отримувати певні послуги з бухгалтерського обліку чи ветеринарі зі сторони. Тому, з одного боку, існує потреба створити певні курси для фермерів та власників підсобних господарств населення, а з іншого - переорієнтувати вищу аграрну освіту України на підготовку спеціалістів для дорадчих служб. В цьому контексті досвід країн з розвинутою ринковою економікою може бути дуже корисними для України.

Несільськогосподарські малі підприємства в сільській місцевості також повинні розглядатися як об'єкти для консультування, адже в них працює значна частина сільського населення, яке, в свою чергу теж потребує інформації з технологій, менеджменту, планування, бухгалтерського обліку, маркетингу.

Підсумовуючи, ми рекомендуємо наступне:

- Прийняти якомога скоріше Закон "Про сільськогосподарську дорадчу діяльність", який пройшов перше читання у Парламенті. Цей закон створить законодавчі основи для подальшого розвитку дорадчих служб;
- Переорієнтувати діяльність районних управлінь сільського господарства на здійснення дорадчої діяльності;
- Не створювати бюрократичних перешкод розвитку приватного дорадництва шляхом обов'язкової сертифікації фізичних та юридичних осіб;
- Дозволити сільськогосподарським виробникам використовувати відшкодування ПДВ як плату за дорадчі послуги;
- Сприяти розвитку системи аграрної освіти шляхом запровадження нових курсів з підготовки спеціалістів-консультантів та через організацію проведення підвищення кваліфікації, налагодження партнерства між аграрними університетами та державними і приватними дорадчими службами.

Першочерговими завданнями дорадчих служб має бути надання послуг у сферах:

- виробничих технологій;
- вдосконалення менеджменту, зокрема, допомога при організації та впровадженні системи управління витратами;
- розвиток несільськогосподарського малого підприємництва на селі.

С.Д., Д.Т., Лектор А.К.,

Січень 2004 р.

Перелік діючих дорадчих служб станом на 01.01.04 **Додаток**

Область	Дорадча служба	Примітка
м. Київ	Навчально-координаційний центр сільськогосподарських дорадчих служб (НКЦ)	Канадська агенція міжнародного розвитку (CIDA)
Київська	Київська обласна дорадча служба (URLP) Канадсько-український проект реформування та модернізації сільськогосподарського сектору України (FARM) Програма підвищення рівня життя сільського населення ва Україні (URLP)	Міністерство Великобританії у справах міжнародного розвитку (DFID) Канадська агенція міжнародного розвитку (CIDA) Міністерство Великобританії у справах міжнародного розвитку (DFID)
АР Крим	Кримський державний аграрний навчально-консультаційний центр	Державний бюджет
Вінницька	Координаційний офіс Проекту USAID "Підвищення дохідності приватного сектору в сільському господарстві шляхом запровадження сільськогосподарського дорадництва" Центр навчання і підтримки приватних сільськогосподарських товаровиробників інституту післядипломної освіти Вінницького державного аграрного університету	Агенція Міжнародного розвитку США (USAID) Агенція Міжнародного розвитку США (USAID)
Волинська	Волинська сільськогосподарська дорадча служба	Канадська агенція міжнародного розвитку (CIDA)
Дніпропетровська		Канадська агенція міжнародного розвитку (CIDA)
Донецька	Донецька сільська дорадча служба (URLP)	Міністерство Великобританії у справах міжнародного розвитку (DFID)
Луганська	Луганська дорадча служба	Самофінансування
Львівська	Львівська аграрна дорадча служба	Самофінансування
Миколаївська	Миколаївська дорадча служба	Самофінансування
Одеська	Центр громадського розвитку (URLP)	Міністерство Великобританії у справах міжнародного розвитку (DFID)
Полтавська	Полтавська аграрна дорадча служба	Уряд Німеччини
Рівненська		Канадська агенція міжнародного розвитку (CIDA)
Сумська		Канадська агенція міжнародного розвитку (CIDA)
Тернопільська		Уряд Данії
Тернопільська		Уряд Данії
Тернопільська		Уряд Данії
Хмельницька	Програма "Підвищення доходів українських приватних сільгосптоваровиробників через сільськогосподарську систему екстеншн" (USAID)	Агенція Міжнародного розвитку США (USAID)

Черкаська	Програма “Підвищення дохідності приватного сектору в сільському господарстві України шляхом запровадження сільськогосподарського дорадництва”	Агенція Міжнародного розвитку США (USAID)
Чернігівська	Чернігівська дорадча служба	Самофінансування